

KARADENİZ

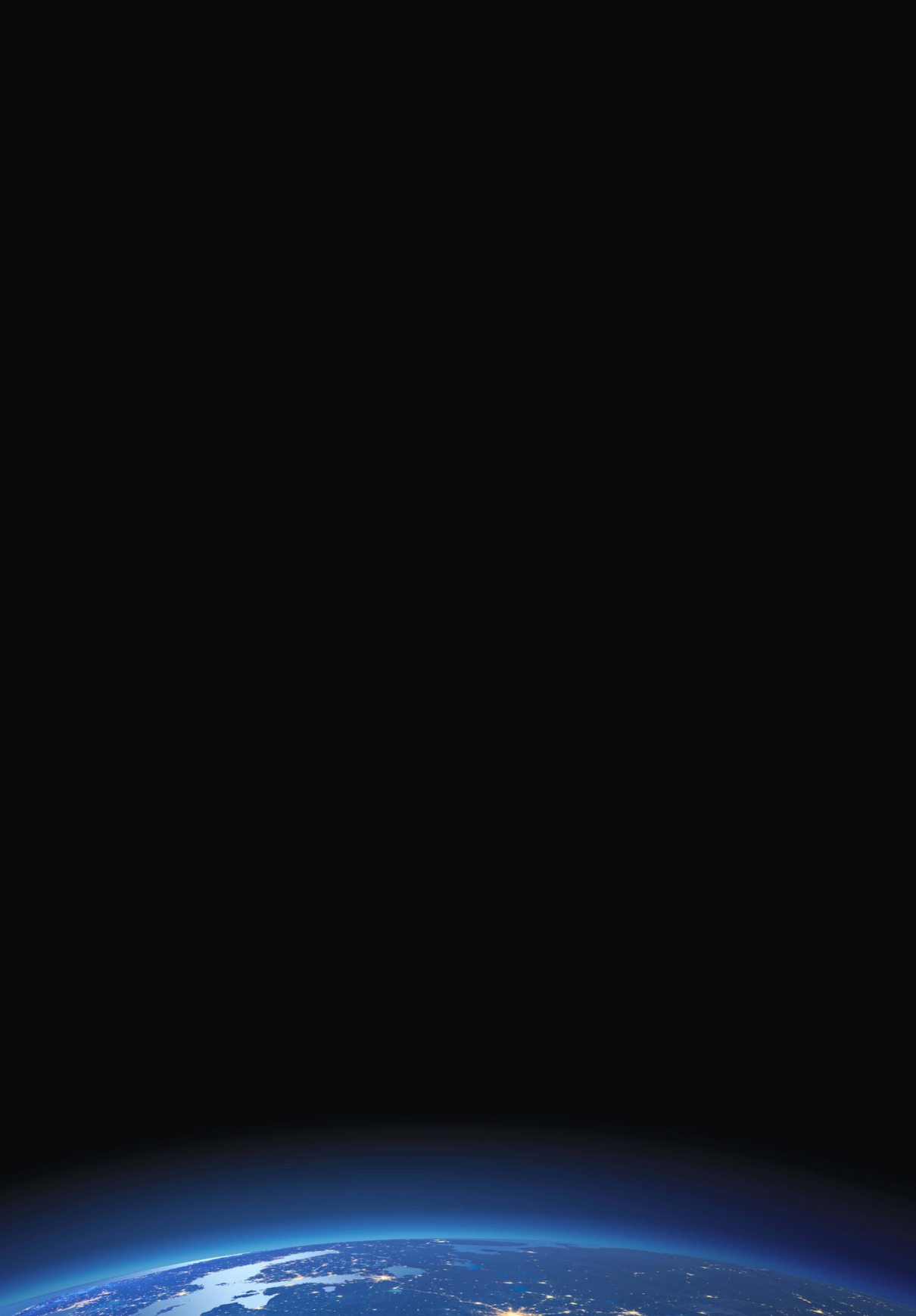
2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA
BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ

2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

Editör
ÖZGÜR TÜFEKÇİ

KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Özgür Tüfekçi

Doç. Dr. Tüfekçi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi Müdürü ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Aynı zamanda, İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan CESRAN International'ın (www.cesran.org) kurucusu ve Genel Direktörüdür. Sheffield Üniversitesi'nden Uluslararası İlişkiler yüksek lisans derecesi ve Coventry Üniversitesi'nden Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler doktora derecesi almıştır. Başlıca araştırma alanları Avrasyacılık, Ulus İnşası, Milliyetçilik Teorileri, Jeopolitik Kuramlar ve Yükselen Güçlerdir.

KARADENİZ: 2020 GELİŞMELERİ IŞIĞINDA BÖLGESEL DEĞERLENDİRMELER

KTÜ-SAM Kitapları 1

www.ktu.edu.tr/sam

ISBN: 978-605-2271-35-3

© 2021 Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları

1. Baskı: Temmuz 2021, Trabzon

Kapak Tasarımı / Sayfa Düzeni

KTÜ Stratejik Araştırma Merkezi

Baskı: KTÜ Matbaası, TRABZON

Tel: 0462 377 21 43

Adres: KTÜ Yayınları Satış Bürosu

Tel: 0462 377 22 32

Üniversiteler Yayın yönetmeliğinin 6. maddesine göre bu eserin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir.

Bu eserin herhangi bir kısmının izinsiz ve kaynak gösterilmeden alıntılanması, internet sitelerinde yayınlanması, pdf ya da kitap şeklinde parayla satılması yasaktır. Aksi eylemde bulunanlar telif hakları yasaından doğan tüm yükümlülükleri peşinen kabullenmiş sayılırlar.

KARADENİZ:

2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler

Editör: Özgür Tüfekçi

İçindekiler

TAKDİM8

1. BÖLÜM: Bölge Ülkelerinin 2020 Görünümü

Çok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020 13

RUKİYE PATAN ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020 51

HÜLYA KINIK

İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan:
2020 78

VAHİT GÜNTAY

Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020 108

DİLEK KARADENİZ TOPAL

Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020 143

HASAN YILMAZ

Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova:
2020 182

SELİM KURT

Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020 208

EDA TUTAK

Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020 243

YAŞAR SARI

Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020..... 290

ADNAN SEYAZ

Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020..... 320

ŞEYMA KALYONCU

2. BÖLÜM: Uluslararası Aktörler ve Geniş Karadeniz Havzası

Trump Giderken Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası: 2020 354

MURAT ÜLGÜL

NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020 385

PELİN ÇOLAK ve CEREN HAKYEMEZ

Geniş Karadeniz Havzası'nda Çin'in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020..... 412

MÜGE YÜCE

Avrupa Birliği'nin Geniş Karadeniz Havzası'na Yönelik Politikaları: 2020 439

FEVZİ KIRBAŞOĞLU ve ÖZGÜR TÜFEKÇİ

3. BÖLÜM: Geniş Karadeniz Havzasında Sınıraşan Sorunlar

Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye'nin Jeopolitik Mücadelesi 476

RAHMAN DAĞ

Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası'nda Göç ... 498

İSMAİL KÖSE

“Kanal İstanbul” Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine
Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme 523

BÜLENT ŞENER

Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri 551

ANIL ÇAĞLAR ERKAN ve AYÇA EMİNOĞLU

Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında
Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri..... 595

NİSA ERDEM

2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri 625

AHMET ATEŞ

Karadeniz ve Küreselleşme 650

BÜŞRA YILMAZ ve MURAT ÇEMREK

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde Entegrasyon Hareketleri ve
Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış 678

BAYRAM GÜNGÖR

YAZARLAR 714

TAKDİM

Karadeniz: 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler yayın hayatına başladığı bu ilk çalışmayla küresel ve bölgesel gelişmelere odaklanarak bölge ile ilgilenen araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmayı amaçlamaktadır.

Kısa zamanda yoğun bir çalışma ve emeğin ürünü olarak sizlerle buluşan elinizdeki eserin bilgi ağırlıklı olması hedeflenirken, yazarların yapmış olduğu analizler okuyucunun takdirine bırakılmıştır. Bu noktada birbirinden değerli yazarlarımız çalışmalarını uzmanlıkları çerçevesinde sunarken analitik yaklaşımlarıyla birbirini tamamlayan bölümleri kitaba bütüncül bir perspektif katmaktadırlar.

2020’de Karadeniz Havzasındaki gelişmelerin ele alındığı bu kitapta yirmi bir makale yer almaktadır. Üç bölümünden oluşan kitabımızın ilk bölümünde havzadaki ülkelerden onunun 2020 yılında yaşadıkları süreçler masaya yatırılırken; ikinci bölümde uluslararası aktörlerin havzaya yaklaşımları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise nispeten daha bağımsız makalelerle Karadeniz havzası farklı açılardan incelenmekte ve okuyucuya ilk iki bölümdeki makaleleri analitik olarak birleştirebilecekleri alan sunulmaya çalışılmaktadır.

Birinci bölüm Rukiye Patan ve Özgür Tüfekçi’nin Türkiye’nin pandemi koşulları altında 2020 yılında geirmış olduğu süreçleri ele aldığı “ok Yönlü Dış Politika Arayışında Türkiye: 2020” başlıklı çalışma ile başlamaktadır. Akabinde Hülya Kınık “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan: 2020”; Vahit

Güntay “İç Sorunlar ve Çözüm Arayışları İçinde Bulgaristan: 2020”; Dilek Karadeniz Topal “Var Olma Mücadelesi İçinde Ermenistan: 2020”; Hasan Yılmaz “Batı ile Bütünleşme Sürecinde Gürcistan: 2020”; Selim Kurt “Doğu ile Batı Arasında Yönünü Arayan Moldova: 2020”; Eda Tutak “Pandemi ve Seçim Kıskaçında Romanya: 2020”; Yaşar Sarı “Bölgesel Mücadelenin Küresel Aktörü Rusya: 2020”; Adnan Seyaz “Reform Arayışının Gölgesinde Ukrayna: 2020”; Şeyma Kalyoncu “Müzmin Sorunlar Sarmalında Yunanistan: 2020” başlıklı makaleleriyle havza ülkelerini ele almaktadırlar.

İkinci bölümde ise havzanın dışındaki aktörlerin havza ülkelerine yaklaşımları ve politika oluşturma süreçleri Murat Ülgül’ün “Trump Giderken: Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası, 2020”; Pelin Çolak ve Ceren Hakyemez’in “NATO ve Geniş Karadeniz Havzası: 2020”; Müge Yüce’nin “Geniş Karadeniz Havzası’nda Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi: 2020”; ve Fevzi Kırbaşoğlu ve Özgür Tüfekçi’nin “Avrupa Birliği’nin Geniş Karadeniz Havzası’na Yönelik Politikaları: 2020” başlıklı makaleleriyle incelenmektedir.

Son bölümde ise ilk iki bölümdeki makaleleri tamamlayıcı ve birleştirici olarak Rahman Dağ “Ukrayna ve Suriye Krizlerinin Kesişimi: Rusya ve Türkiye’nin Jeopolitik Mücadelesi”; İsmail Köse “Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz Havzası’nda Göç”; Bülent Şener “‘Kanal İstanbul’ Projesinin Montrö Boğazlar Rejimine Olası Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”; Anıl Çağlar Erkan ve Ayça Eminoglu “Karadeniz Bölgesi Enerji Dinamikleri”; Nisa Erdem “Çevresel Sorunlar Bağlamında Karadeniz Havzasında Türkiye’nin Taraf Olduğu Uluslararası İş Birlikleri”; Ahmet Ateş “2020 Yılı Rus İstihbarat Faaliyetleri”; Büşra Yılmaz ve Murat Çemrek “Karadeniz ve Küreselleşme”; Bayram Güngör “Geniş Karadeniz Bölgesi’nde Entegrasyon Hareketleri ve Güç Mücadelesi: Jeoekonomik Bakış” makaleleriyle elinizdeki eserin tamamlanmasını sağlamışlardır.

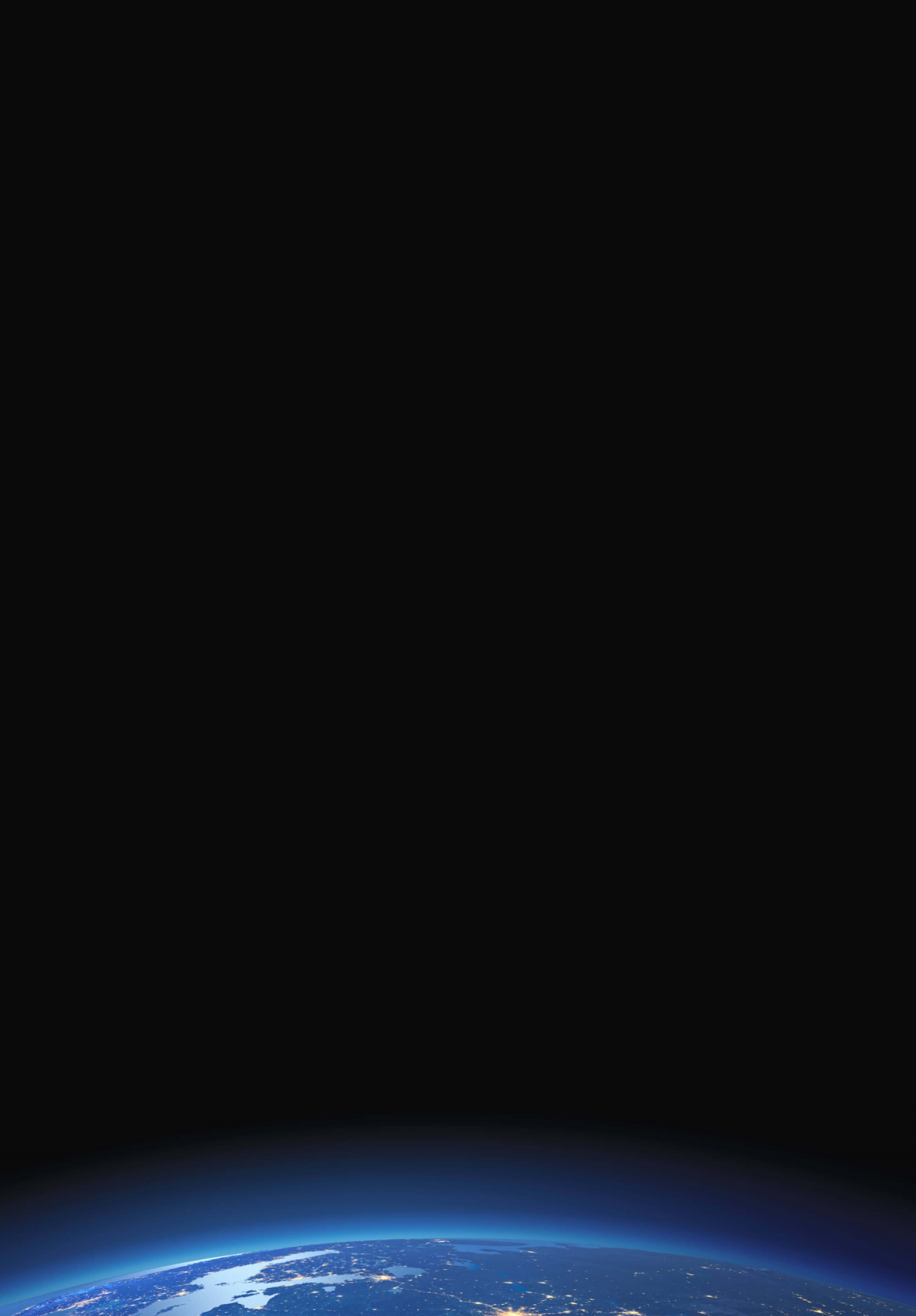
Yıllık mahiyetinde hazırlanan çalışmanın bu sayısının yayımlanması hususunda yazılarıyla katkıda bulunan değerli yazarlarımıza ve kitabımıza teveccüh gösteren saygıdeğer okurlarımıza teşekkür ederim.

DOÇ. DR. ÖZGÜR TÜFEKÇİ
KTÜ-SAM Müdürü
Trabzon - Nisan 2021

Bölge Ülkelerinin
2020 Görünümü

1. BÖLÜM

ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKA ARAYIŞINDA TÜRKİYE: 2020

Rukiye Patan

[Yüksek Lisan Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Özgür Tüfekçi

[Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Giriş

2020, Türkiye için hem iç hem de dış politikaya yönelik birçok önemli kararın alındığı yıllardan biri olarak görülmektedir. Özellikle bu sene içerisinde Türkiye, komşu devletleriyle olan ilişkileri haricinde uluslararası arenada da etkili bir aktör olarak ortaya çıkmış ve çıkarlarının şekillendirdiği ölçüde politikalar izlemiştir. Ulusal güvenliğini ve çıkarlarını en yüksek oranda koruma girişimlerinden biri olarak Türkiye'nin, gerekli durumlarda askeri seçeneği de çözüm olarak kullandığı 2020 yılında, yoğun bir diplomasi yürüttüğünü söylemek mümkündür. Türkiye perspektifinde yaşanan gelişmeleri değerlendiren bu çalışmada, 2020'nin Türk iç ve dış politikasına en çok etki eden durumlar öne çıkarılmakta ve Türkiye üzerindeki olası etkisi analiz edilmektedir. Türkiye'nin komşu devletleri ile yaşadığı sorunları, ABD ve AB gibi küresel güçlerle uyumsuzluğunu ve ekonomik kabiliyetini geliştirmek için yaptığı girişimleri ele alan bu çalışma, ilgili alanlara yönelik genel bir değerlendirme içermektedir.

Türkiye'de İç Siyasi Gelişmeler

2020 yılında Türkiye, dünyada etkisini gösteren koronavirüs ile mücadelesini sürdürürken bir yandan da iç politikasına

yönelik gelişmelerle meşgul olmuştur. Türkiye'nin iç politikasında ortaya çıkan önemli gelişmeler bağlamında, Suriye'nin kuzeybatısında meydana gelen İdlib Saldırısı hem mevcut siyasi yapı hem de kamuoyu üzerinde büyük bir etki göstermiştir. PKK'nın Suriye'deki kolu olan PYD'nin (Dağ, 2018: 1255), Suriye'nin kuzeyinde artan faaliyetleri Türkiye'nin sınır güvenliği ve bekası için uzun süredir bir tehdit olarak görülmektedir (Polat, 2020: 58). 2016'dan itibaren, Özgür Suriye Ordusu olarak da bilinen Suriye Milli Ordusu ile başlatılan Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekatları ile PYD'nin ve Esad rejimine bağlı güçlerin sınır bölgesinde kontrol kurma girişimleri, Türkiye tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, iç savaştan kaçan mültecilerin ülkeye kontrolsüz bir şekilde girmesini önlemek için güvenli bir bölge kurulması amaçlanmaktadır (BBC, 2020a).

Esad Rejimi'nin İdlib'te bir güvenlik bölgesi oluşturmaya yönelik yapılan anlaşmaları ihlal ederek, Aralık 2019'dan itibaren İran destekli terörist gruplar ve Rusya'nın hava desteğiyle İdlib'in güneyinde ilerleme girişimlerinde bulunması, bölgedeki birçok sivilin evsiz kalmasına neden olmuştur (Özcan, 2020). Nitekim Şubat 2020'de meydana gelen İdlib Saldırısı ile 34 Türk askerinin öldürülmesi, Rusya destekli Esad Rejimi tarafından yapılan hava saldırısı sonucu olmuştur. Saldırı sonrasında açıklama yapan Türkiye, terör örgütlerine karşı mücadelede bölgede olması gerektiğini belirterek, Esad rejimine desteğini çekmesi konusunda Rusya'ya çağrıda bulunmuştur (BBC, 2020b). Bununla birlikte Türkiye, bölgedeki faaliyetlerinin Esad Rejimine bağlı güçlere hava saldırısıyla karşılık vermekle sınırlı kaldığını belirtip, rejimin insanlığa karşı suçlarını önlemek için uluslararası toplumun sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğine değinmiştir (McKernan, 2020). Uzun zaman sonra Türkiye'nin en çok asker

kayıbı yaşadığı İdlib Saldırısı'na yönelik Türkiye'deki muhalefet partilerinden de şiddetli bir tepki gelmiştir. İdlib'e kara ve havadan operasyon düzenlenmesi gerektiğini belirten muhalif partiler hükümetin atacağı adımlara destek vereceğini bildirmiş ve saldırıyı şiddetle kınamıştır. Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise saldırıya sessiz kalınmaması gerektiğini öne sürerek TBMM'yi kapalı oturuma çağırmıştır. Hükümetin Suriye'ye yönelik politikalarına eleştirel bir yaklaşım benimseyen CHP, her şeye rağmen barış dilini kullanacağını ve barışı savunacağını belirtmiştir (Gündoğan, 2020). İdlib Saldırısına şiddetli bir tepki de NATO'dan gelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Pompeo yaptığı basın açıklamasında, Esad Rejimi, Rusya, İran ve Hizbullah'a saldırılarını durdurma çağrısında bulunmuş, NATO'nun müttefiki Türkiye'nin yanında olduğunu belirtmiştir (US Department of State, 2020). Türkiye, Suriye ve mülteciler hakkında ne NATO'nun ne de Avrupa Birliği'nin desteğinin alınmadığını belirterek, Rusya ve ABD'nin bölge çıkarları konusunda sözünü tutmadığını öne sürmüştür. İdlib'in kontrolünün kaybedilmesi durumunda 1,3 milyon mültecinin sınıra yığılacağı düşüncesi Türkiye için kaygı verici bir unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda saldırı sonrasında Türkiye'nin Avrupa'ya açılan sınır kapısını mültecilere aralaması, mülteci akınından endişelenen Avrupa Birliği'ne misilleme amacı taşımaktaydı (Ahmad, 2020). Ek olarak Türkiye, NATO'nun bir müttefiki olarak, kendi sınırlarının güvenliği için gerekli adımların atılması gerektiğini öne sürerek (Gall, 2020) NATO'nun toprak bütünlüğünü sağlama hususunda 4. maddesinin tam anlamıyla uygulanmasını talep etmiştir (Tokyay, 2020).

İdlib Saldırısının ardından Türkiye, Esad rejimi güçlerine misilleme olarak Bahar Kalkanı Operasyonu'nu başlatmıştır. Operasyon sırasında Türkiye'nin tek amacının rejim güçlerini vurmak ve meşru müdafaa hakkını kullanmak olduğunu

belirten Savunma Bakanlığı, bu bağlamda Rusya ile karşı karşıya gelme hedefinin olmadığını altını çizmiştir (Güler, 2020). Bahar Kalkanı Operasyonu ile Türkiye, Esad rejimine ait birçok tank ve hava savunma sistemini imha etmiş, üst düzey generaller de dahil olmak üzere çok sayıda rejim gücü üyesini insansız hava araçlarıyla yapılan saldırılarda etkisiz hale getirmiştir (Zaman, 2020). Bu bağlamda Türkiye, Adana, Astana ve Soçi’de yapılan görüşmeler çerçevesinde ateşkesi sağlamak, bölgedeki insanlık dramına son vermek ve kontrolsüz göçü önleme için Rusya ile yapılacak ateşkes anlaşmasına kadar Bahar Kalkanı Operasyonu’nu sürdürmüştür (Özer, 2020). Saldırı sonrasında Savunma Bakanlığı, Türk birliklerinin koordinatları konusunda Rusya’nın bilgilendirildiğini bildirirse de Vladimir Putin, saldırının meydana geldiği bölgede Türk birliklerinin olmaması gerektiğini belirterek Rus güçlerinin bu bağlamda bilgilendirilmediğini öne sürmüştür. Ek olarak Rusya, Türkiye’yi muhalif güçleri desteklemekle suçlamıştır (BBC, 2020c). İki devlet arasında derinleşen kriz üzerine Devlet Başkanları Vladimir Putin ve Recep Tayyip Erdoğan Moskova’da yapılan görüşmelerin ardından İdlib’deki çatışmayı sona erdirmek için bir ateşkes yapma kararı almıştır. Yapılan anlaşmada tüm iletişim hattında ateşkes, Halep ve Lazkiye’yi birbirine bağlayan İdlib M4 otoyolunun kuzeyinde ve güneyinde bir güvenlik koridoru ile M4 boyunca ortak Türk – Rus devriyelerinin olması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Erdoğan, rejim güçlerinin saldırılarına karşılık Türkiye’nin misilleme yapma hakkını elinde tuttuğunu belirtmiştir (BBC, 2020d). Putin ise Türkiye ile Suriye konusunda her zaman hemfikir olamasa da ikili ilişkilerin yüksek seviyede olması nedeniyle Türkiye ve Rusya’nın krizi çözüme ulaştırabildiklerini açıklamıştır (Meyer ve Arkhipov, 2020).

Türkiye'nin 2020 yılında sınır ötesi harekât düzenlediği bölgelerden biri de Irak'ın kuzeyi olmuştur. Terör örgütü PKK'nın bölgede artan faaliyetlerinin Türk karakolları ve üsleri için bir tehdit oluşturması, Millî Savunma Bakanlığı tarafından Pençe Operasyonlarının başlatılmasına zemin hazırlamıştır. Haziran 2020'de ilan edilen Pençe – Kartal Operasyonu ile Sincan, Kandil, Basyan ve Hakurk'ta konuşlanan örgüte ait 81 hedef vurulmuştur. Millî Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada, hava saldırıları sırasında sivil halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması konusunda azami hassasiyet gösterildiğini belirtmiş, terörle mücadelenin kesintisiz süreceği sinyalini vermiştir (BBC, 2020e). Pençe – Kartal Operasyonu'nun hemen ardından başlatılan Pençe – Kaplan Operasyonu ile Türkiye, Irak'ın kuzeyindeki terör hedeflerini imha etmeye devam etmiştir. Haftanın bölgesinde Hava Kuvvetleri, Ateş Destek Vasıtaları, ATAK helikopterleri, İHA ve SİHA'larla desteklenen Türk komandoları bölgeye intikal ederek, PKK ve bölgedeki diğer terörist gruplara ait çok sayıda silah ve askeri mühimmatı ele geçirmiştir (Çelikbaş, 2020).

Sonuç olarak 2020 yılı, Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlama hususunda etkili sınır ötesi hareketlerin yapıldığı bir yıl olmuştur. Fırat'ın Doğusunda konuşlanan PYD ve Esad Rejimi'ne bağlı güçlerin Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturan faaliyetleri, Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin bir güvenlik bölgesi oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Suriye İç Savaşı'nın başladığı 2011 yılından itibaren muhalif güçleri destekleyen Türkiye, bölgede Esad Rejimi'ne askeri yardım sağlayan Rusya ile çıkarlarını koruma hususunda çatışsa da iki devlet de kriz anlarında diplomatik sürece başvurmayı tercih etmiştir (Tüfekçi, 2017a; Tüfekçi, 2017b). Bununla birlikte Türkiye, İdlib'in olası işgali sonrasında oluşabilecek göç akınını göz önünde bulundurarak, iç savaştan kaçan mültecilerin akıbeti konusunda ABD ve Avrupa Birliği'nin daha

fazla sorumluluk almasını istemiştir. Sınırları içerisinde bulunan mültecilere maddi ve manevi destek sağlayan Türkiye, özellikle Avrupa Birliği'nin yardımlarının yetersiz olduğunu öne sürerek, İdlib'in kontrolünün kaybedilmesi durumunda Avrupa sınır kapısının açılacağı ihtimali üzerinde durmuştur. Bu bağlamda İdlib Saldırısı sonrasında yapılan Bahar Kalkanı Harekâtı, Türkiye'nin iç güvenliğine tehdit oluşturan terör örgütü PYD ve uzantılarının etkisiz hale getirilmesi için önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte Kuzey Irak'a yapılan sınır ötesi operasyon, terör örgütü PKK'nın ve militanların Türk karakollarına yönelik saldırılarını önleme girişimlerinden biri olmuştur. Çözüm sürecinin duraklaması ve barış çabalarının sona ermesiyle başlayan çatışmalar, Türkiye'nin bölgede üsler kurarak, insansız hava araçlarıyla bölgedeki terör yuvalarını etkisiz hale getirmesine zemin hazırlamıştır (Coşkun ve Butler, 2020). Nitekim PKK'ya ait birçok mühimmat ve silahın ele geçilmesi, Haftanın bölgesine düzenlenen Pençe Kartal ve Pençe Kaplan Operasyonlarının bir sonucu olmuştur.

2020'de Türkiye'de yaşanan önemli bir gelişme de Ayasofya'nın ibadete açılması olmuştur. Ayasofya 1500 yıllık bir geçmişi ile UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bulunan en eski tarihi yapılardan biri olarak bilinmektedir. Bizans İmparatorluğu döneminde manastır olarak kullanılan Ayasofya, 916 yıl boyunca kilise görevi görmüştür. Bu nedenle Hristiyan dünyası nezdinde önemli bir yere sahip olan tarihi yapı, Bizans İmparatorluğu'nu ve Hristiyanlık dinini temsil eden motifler ve mozaikleri barındırmaktadır (Köker ve Elden, 2020). Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesi ile Ayasofya, Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü altına girmiştir. İstanbul'un ele geçirilmesinin ardından birkaç gün boyunca, Ortodoks halk ve kilise mensupları ibadetine devam etse de kısa bir süre sonra Ayasofya camiye çevrilmiştir. Nitekim 20. Yüzyıl'a kadar cami olarak kullanılan Ayasofya, Cumhuriyet

Dönemi'nde restore edilmek üzere birkaç yıllığına kapatılmış ve 1934 Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye dönüştürülmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ayasofya'yı ibadete açma arzusunu dile getirmesi, tarihi yapının akıbetinin ne olacağına dair soru işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Ayasofya'nın statüsü ile ilgili Danıştay 10. Dairesi'nde yapılan duruşmalar sonucunda, 1934'te alınan Bakanlar Kurulu kararı iptal edilmiş, Ayasofya'nın müze statüsünün değiştirilerek ibadete açılacağı duyurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in özel mülkiyeti olarak Ayasofya'nın cami statüsünün muhafaza edileceği, Danıştay Kararı'nın gerekçesi olarak gösterilmiştir (BBC, 2020f). Cumhurbaşkanı Erdoğan, kararı onayladıktan sonra Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılacağını, fakat dünyanın ortak mirası olan yapının, herkese açık olacağını da ifade etmiştir (Alhas ve Sevensan, 2020).

Ayasofya'nın Müslümanlara ibadete açılması dünya genelinde büyük tepki çekmiştir. Özellikle Hristiyan Ortodoks dünyasının en önemli kiliselerinden biri olarak görülen Ayasofya, Yunanistan için manevi ve dini anlamda çok büyük öneme sahiptir. Bu açıdan, Ayasofya'nın statüsünün camiye dönüştürülmesi, özellikle Yunanistan'da infial yaratmıştır (Berberakis, 2020a). Yunanistan tarafı alınan kararın, Ayasofya'yı ortak mirası olarak gören herkesi rahatsız eden bir karar olduğunu, Türkiye'nin sadece Yunanistan ile ilişkilerini değil, Avrupa Birliği ile arasındaki ilişkilerini de kötü etkileyeceğini ifade etmiştir (Reuters, 2020). UNESCO ise, Türkiye'nin kararının kuruluşu haber verilmeden alındığını öne sürerek, Ayasofya'nın Avrupa ve Asya arasındaki etkileşimi sağlayan bir mimari şaheser olduğunu, böyle bir yapıdaki statü değişikliğinin tüm dünyayı etkileyebileceğini belirtmiştir (Sarıyüce ve Reynolds, 2020). Ayasofya'nın müze statüsünün iptal edilmesine tepki gösterenlerden biri de kilise liderleri olmuştur. Katolik Kilisesi lideri Papa Francesco yaptığı

konuşmada, Ayasofya'nın statü değişikliği konusunda acı duyduğunu ifade etmiştir (Pınar, 2020). Rus Ortodoks Kilisesi ise Hristiyanların endişesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır (Aljaazera, 2020).

Genel olarak bakıldığında Ayasofya'nın müze statüsünün değiştirilmesi ve Müslümanların ibadetine açılması, tarihi yapıyı ortak miras olmaktan uzaklaştıracağı yönündeki algı nedeniyle tepki ile karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise verilen tepkilere karşılık Ayasofya'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğinde bulunduğunu, bu açıdan statüsünün Türkiye'yi ilgilendireceğinin altını çizmiştir. Temmuz 2020 itibari ile Ayasofya cami olarak varlığını sürdürmekte ve statüsü konusunda hala uluslararası arenada tartışmalara neden olmaktadır (Zontur, 2020).

Türk Dış Politikasında Gelişmeler

Türk Dış Politikasının dinamiklerine bakıldığında son on yıl içerisinde büyük bir değişim geçirdiği görülmektedir. Özellikle 2020 yılında Türkiye'nin Suriye ve Kuzey Irak'taki askeri operasyonlarını takiben Doğu Akdeniz, Dağlık Karabağ, Libya ve Yunanistan ile ilişkileri üzerinden şekillendirdiği politikaları Türk Dış Politikasının statükoyu koruma temelinden uzaktır. Bu bağlamda 2020, Türkiye'nin *komşularla sıfır sorun* temelinde yumuşak güce dayanan dış politika anlayışını geri planda tuttuğu bir yıl olmuştur (Keddie, 2020).

Son dönemde Türkiye'nin dış politika ekseninde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri, Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetleri hususunda bölgedeki aktif güçlerle yaşanan enerji rekabeti olmuştur. Enerji, uluslararası ilişkilerde devletlerin politikalarını ve ekonomik çıkarlarını en çok etkileyen meselelerden biri olarak görülmektedir. Günümüzde petrol ve

doğalgaz gibi enerji kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynakların yoğun bulunduğu güzergahlarda kontrol sağlamak, bir devletin etkin gücünü belirleyen bir unsur olarak kabul edilmektedir. Enerjinin önemi göz önünde bulundurulduğunda, son on yılda Doğu Akdeniz’de keşfedilen petrol, doğalgaz ve hidrokarbon rezervlerinin, küresel ve bölgesel aktörlerin dahil olduğu bir hakimiyet mücadelesine yol açması beklenen bir durumdur. Özellikle bölgenin 122 trilyon metreküplük bir hidrokarbon rezervini buldurması, çok boyutlu bir enerji rekabetinin doğmasına zemin hazırlamaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 20). Doğu Akdeniz’in enerji kaynaklarına sahip olmasının yanında Orta Doğu, Avrupa ve Afrika’ya olan yakınlığından kaynaklanan jeopolitik konumu bölgeyi daha cazip bir hale getirmekte ve stratejik anlamda önemli kılmaktadır (Algür, 2020: 56). Bununla birlikte dar bir deniz alanına sahip Doğu Akdeniz’in ada ve adacıkları barındırması, uluslararası hukuktan doğan deniz yetki alanlarına ilişkin taleplerin ve tezlerin birbiriyle çatışmasına neden olmaktadır. Özellikle kıyıdaş ülkeler tarafından üzerinde uzlaşa sağlanamamış kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge (MEB) alanları, deniz yetki alanlarına ilişkin temel sorunlardan birini oluşturmaktadır (Ayaz, 2020: 90).

Kıyıdaş ülkeler olarak öne çıkan Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Mısır, İsrail, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC); enerji kaynakları üzerinde hakimiyet sağlamak adına kendi münhasır ekonomik bölgelerini belirlemeye çalışmaktadırlar. Bölge devletleri ikili antlaşmalar yaparak Doğu Akdeniz’deki yetki alanlarına hukuki nitelik kazandırma yolunu tercih etmektedirler. İlk olarak GKRY ve Mısır arasında 2003 yılında münhasır ekonomik bölgeyi sınırlandırma antlaşması imzalanmış, bu antlaşmadan sonra GKRY; 2007 yılında Lübnan, 2010 yılında İsrail ile bir antlaşma imzalamıştır (Kökyay, 2020: 2514).

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin yaptığı sınırlama antlaşmalarında Türkiye'nin kıta sahanlığını ve münhasır ekonomik bölgesini göz ardı eden politikalar izlemesi bölgede anlaşmazlığı doğuran temel meselelerden biri olmuştur. Türkiye, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuk Sözleşmesi'ne taraf olmadığından Akdeniz üzerinde herhangi bir münhasır ekonomik bölge ilanında bulunmamıştır. Fakat GKRY'nin, Türkiye'nin ilan etmesi durumunda sahip olacağı kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinde sondaj faaliyetlerinde bulunması, uluslararası şirketlere ruhsat vermesi ve tek taraflı olarak 13 parsel bir alanı bu şirketlere hukuksuz bir şekilde lisanslaması, Türkiye'nin bölgedeki egemenlik haklarını ihlal etmektedir (Ayaz, 2020: 108). Ek olarak, GKRY'nin adanın tek temsilcisi olarak antlaşmaları imzalaması ve KKTC'nin haklarını görmezden gelmesi Türkiye ve KKTC tarafından hakkaniyet ilkesinden uzak görülmektedir. Kıyıdaş ülkelerin yanında ABD ve Avrupa Birliği (AB) gibi aktörler de KKTC'nin hakkını teslim etme hususunda sessiz kalmakta ve GKRY'nin bölgedeki tezlerine destek vermektedir (Kökyay, 2020: 2517). GKRY'nin bölgede yaptığı antlaşmalar ve ruhsatsız faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda uluslararası hukuka aykırı oldukları iki açıdan tespit edilmektedir. İlk olarak, GKRY adanın meşru temsilcisi olarak görülse de Kıbrıs Adası iki devletli bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda yaptığı antlaşmalarla KKTC'nin hakkını ihlal etmektedir. İkinci olarak ise deniz yetki alanlarına dair hak ve yükümlülükler yerine getirilirken, kıyıdaş devletlerle iş birliği yapma mecburiyeti doğmaktadır. GKRY'nin münhasır ekonomik bölgesini belirlerken Türkiye ve KKTC'nin onayını alması bu açıdan bir zorunluluk teşkil etmektedir (Harunoğulları, 2020: 471). Yine de Türkiye'nin, GKRY'nin hukuksuz girişimlerinin engellenmesi hususunda AB ve ABD'ye ortak bir komite kurulması yönündeki talepleri ve KKTC'nin Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesi çerçevesinde hakkaniyet ilkesini savunması ilgili

ülkeler ve örgütler tarafından dikkate alınmamıştır. Doğu Akdeniz'deki yetki alanları tartışması sadece kıyıdaş devletler çerçevesinde şekilleniyor olsa da ABD, AB, Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin de bölgede aktif olduğu görülmektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 22; (Harunoğulları, 2020: 472). Özellikle AB, Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge anlaşmazlığını yakından takip etmekte ve GKRY'nin tezlerine destek vermektedir. AB'nin bu yaklaşımının en temel sebebi, enerji bakımından Rusya'ya olan bağımlılığını yeni bir alternatif oluşturarak azaltma çabasından kaynaklanmaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 19). Ayrıca GKRY'nin bir Avrupa Birliği üye devleti olması, enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında büyük bir jeopolitik önem arz etmektedir.

Kıyıdaş devletlerin yalnızlaştırma politikalarına ve GKRY'nin ihlal teşkil eden faaliyetlerine karşı KKTC ve Türkiye, 2011 yılında Akdeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşma ile GKRY'nin ruhsatlandığı uluslararası gemilerin sondaj faaliyetlerini durduran Türkiye, bir yandan da diplomasi kanalını açık tutarak barışçıl girişimlere kapı aralamıştır. Fakat GKRY'nin uluslararası şirketlere KKTC'nin hakkını teslim etmeden lisans vermeye devam etmesi tekrar bir uyuşmazlığın doğmasına neden olmuştur (Saçı, 2020: 146). Türkiye'nin, bölgede kendi egemenlik haklarını ve KKTC'nin göz ardı edilen haklarını korumaya yönelik girişimlerine karşı GKRY, Mısır, İsrail ve Yunanistan tarafından desteklenen East-Med doğalgaz boru hattı projesi ile bölge devletleri Türkiye'yi yalnızlaştırma yönünde bir adım atmışlardır. Kıbrıs Adası'ndan başlayarak Yunanistan ve İtalya güzergahı izleyen East-Med, Avrupa'ya doğalgaz transferini içermekte ve Rusya'ya bağımlılığı büyük oranda azaltmayı amaçlamaktadır (Ayaz, 2020: 98). Ek olarak, GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail gibi bölge ülkeleri arasında yaşanan yakınlaşma ve Türkiye'yi enerji denkleminin dışında

tutma gayesi 2019 yılında Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulmasıyla daha belirgin bir hal almıştır (İstikbal ve Boyraz, 2019: 75).

GKRY ve Yunanistan deniz yetki alanlarını eşit uzaklık ilkesi çerçevesinde şekillendirmek istemektedir. Münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı belirlemede Rodos ve Meis Adaları'nı da yetki alanında tutmak isteyen Yunan ve Rum tarafının aksine Türkiye ve KKTC, gerçekleştirilecek sınırlamaya adaların dahil edilmemesi gerektiğini savunmaktadır (Ayaz, 2020: 91). Özellikle Yunanistan ve GKRY, Türkiye'yi küçük bir münhasır ekonomik bölge alanına hapsetmeye çalışmakta ve Doğu Akdeniz'in büyük bir bölümünde hakimiyet sağlama girişimlerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin münhasır ekonomik bölge olarak belirlediği alan yaklaşık olarak 145.000 km²'ye tekabül ederken, Yunan ve Rum kesimi bu alanın 41.000 km² olduğu tezini öne sürmektedir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 73). İlgili tarafların ortak hatları esas alıp Türkiye'ye sadece Antalya Körfezi ile sınırlı çok az bir kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanı bırakmaya yönelik hareketleri uluslararası hukuk normları ile bağdaşmamaktadır (Yaycı, 2012: 55).

Hakkaniyet prensibi doğrultusunda yetki alanlarının belirlenmesini talep eden Türkiye, kendisini Doğu Akdeniz havzasından dışlamaya çalışan Yunanistan ve GKRY'nin tutumlarına itiraz etmiş ve Rum kesiminin gerçekleştirdiği geniş ölçekli sondaj faaliyetlerine cevap verebilmek için kendi imkanlarını kullanma girişiminde bulunmuştur. Türkiye, kıyıdaş devletlerin kendisini ve KKTC'yi yalnızlaştırma politikalarına karşı 2013 yılında Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisini bölgeye yollamış, bu gemiyi takiben 2017'de Oruç Reis araştırma gemisi, 2018'de Yavuz sondaj gemisi ve 2020'de Kanuni sondaj gemisi faaliyetlerde

bulunmuştur (Kökyay, 2020: 2516). Sondaj faaliyetlerine yönelik Türkiye, adanın ortak sahibi olarak KKTC'nin de bölgede hakları olduğunu belirtmekte ve Avrupa Birliği'nin, egemenlik ihlallerine karşı sessiz kalmasının yanında çifte standartlı politikalar uyguladığını öne sürmektedir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2020).

Bu bağlamda Türkiye hem kendi egemenlik haklarını yok sayan hem de KKTC'nin iradesini göz ardı eden bölgedeki güçlere karşı 2019 yılında Libya Ulusal Uzlaşma Hükümeti ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına Yönelik Mutabakat imzalamıştır (Saçı, 2020: 147). Türkiye'nin yetki alanlarına yönelik yaptığı antlaşma ile ilk defa Akdeniz'de bir kıyıdaş ülke ile gerekli sınırlandırmalar yapılmış, böylece Akdeniz'de hukuki ve meşru bir zemin elde edilmiştir (Harunoğulları, 2020: 475). Ek olarak yapılan antlaşma, Türkiye'nin ilan ettiği yetki alanlarında faaliyetlerde bulunan sondaj gemilerinin işleyişini engellediğinden ve East-Med boru hattı projesinin uygulanabilirliğini zor bir duruma soktuğundan, kıyıdaş devletler ve AB üye devletleri tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Türkiye'nin, Kıbrıs Adası ve Yunanistan'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğini ileri süren AB üye devletleri, antlaşmanın meşruluğunu geçersiz saymakta ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmektedir (French Ministry for Europe and Foreign Affairs, 2020). Türkiye ise bölgeye gönderdiği sondaj gemileri ile enerji faaliyetlerine devam ederek, Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip ülkelerden biri olma avantajını uluslararası hukuktan doğan yasal hakları çerçevesinde kullanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Temmuz ayında, Oruç Reis araştırma gemisini hidrokarbon güzergahlarının belirlenmesi için Doğu Akdeniz'e göndermesi, Yunanistan'ın şiddetli tepkisine neden olmuştur. Almanya Başbakanı Angela Merkel'in arabuluculuğuyla Türkiye araştırma faaliyetlerini askıya alsa da Yunanistan ve Mısır

arasında imzalanan Sınırlandırma Antlaşması yeni bir krizin doğmasına zemin hazırlamıştır (Başeren, 2020). Yunanistan'ın Mısır ile yaptığı antlaşma, Türkiye ve Libya arasındaki sınırlandırma antlaşmasını geçersiz kılma girişiminde bulunmaktadır. Bu açıdan Yunanistan Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesini yok hükmünde görmekte ve Doğu Akdeniz'de kendi tezlerini uygulamaya çalışmaktadır. Yunanistan ve Mısır arasında deniz sınırı bulunmadığını, bu nedenle de antlaşmanın uluslararası hukukla bağdaşmadığını öne süren Türkiye ise NAVTEX ilan ederek Oruç Reis gemisinin araştırma için bölgeye yeniden intikal edeceğini belirtmiştir (Berberakis, 2020). Ek olarak Yavuz sondaj gemisinin de hidrokarbon arama çalışmalarını sürdüreceğinin bildirilmesi, Yunanistan'ın arama çalışmalarının yapılması durumunda silahlı kuvvetlerini hazır duruma getireceği tepkisine yol açmıştır. Uluslararası toplumun ve Avrupa Birliği'nin desteğini alan Yunanistan, Türkiye'nin bölgedeki sondaj faaliyetlerini uluslararası hukuka aykırı görmekte, kalıcı çözümler ve barışçıl girişimler yönündeki çabaların Türkiye tarafından zayıflatıldığını öne sürmektedir (BBC, 2020g).

Sonuç olarak Türkiye'nin hidrokarbon araştırmaları hususunda Doğu Akdeniz'e konuşlandığı sondaj gemileri bölgedeki aktif güçler Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail'in tepkisini çekmiştir. Özellikle Türkiye'nin Libya ile yaptığı Sınırlandırma Antlaşması, bölgedeki doğal kaynakların üzerinde etki sahibi olmak isteyen kıyıdaş devletlerin ve Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa Birliği'nin çıkarlarıyla uyuşmamaktadır (Tüfekçi ve Birinci, 2020: 75). Bu bağlamda Libya ile yapılan sınırlandırma antlaşması doğrultusunda Türkiye'nin enerji faaliyetlerini sürdürmesi ilgili taraflar tarafından hukuka aykırı görülmektedir. Türkiye ise bölgede hem kendi hem de KKTC'nin egemenlik haklarını korumak için aktif bir diplomasi

izlemektedir. Yunanistan ve GKRY'nin yalnızlaştırma politikalarına ve Avrupa Birliği'nin yaptırım uyarılarına karşı Türkiye diyaloga hazır olduğunu bildirirse de karşılıklı güvensizlik ve egemenlik ihlalleri yumuşama olasılığını zorlaştırmaktadır.

Doğu Akdeniz'de ilgili devletler ve Türkiye arasında yaşanan uyuşmazlıklardan biri de Türkiye'nin Libya'daki politikaları üzerinden şekillenmektedir. Libya'nın iç ve dış politikası, Trablus ve Tobruk temelinde iki merkezli bir yapıya göre oluşmaktadır. Tobruk, 2014 yılında Libya'nın İtibarı eylemini başlatan ve Libya'nın stratejik önemi büyük yerleri de dahil üçte ikisini ele geçiren General Halife Hafter tarafından yönetilmektedir (Kökyay, 2020: 2517). Trablus ise, BM ile yapılan görüşmeler sonucunda 2016 yılından itibaren Ulusal Uzlaşı Hükümeti'nin Başbakanlığını yapan Fayiz es-Serrac tarafından yönetilmektedir. İki farklı hükümete sahip olan ve üç ayrı coğrafı yapıya bölünmüş Libya'da küresel ve bölgesel güçlerin farklı gruplara destek vermesi bölgede uyuşmazlıklara neden olmaktadır (BBC, 2020h). Bazı Avrupa ve bölge devletleri General Hafter ve destekçilerinin başkenti ele geçirme yönündeki darbe girişimlerine destek verirken Türkiye, meşruiyetini kazanmış Trablus merkezli Ulusal Uzlaşı Hükümeti'ne destek verdiğini bildirmiştir (Canlı, 2020). Nitekim, Türkiye'nin meşru hükümete verdiği ekonomik, siyasi ve askeri destek Doğu Akdeniz'de bölge devletleri nezdinde anlaşmazlığın temelini oluşturmaktadır. Türkiye'nin Libya politikası bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolü ve dağıtımı konusunda rekabet halinde olduğu devletler açısından stratejik bir tehlike olarak görülmektedir. Hafter'in Libya'daki varlığını kendi siyasi çıkarlarına uygun gören Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa ve Suudi Arabistan gibi devletler, Türkiye'nin Ulusal Uzlaşı Hükümeti'ni destekleyen politikalarından büyük ölçüde rahatsızlık duymaktadır (Tuna,

2020: 84). Bu bağlamda 2019 yılında Ulusal Uzlaşma Hükümeti ve Türkiye arasında imzalanan Askeri Güvenlik İşbirliği Mutabakatı, Doğu Akdeniz'deki mevcut dinamiğin Türkiye üzerinden şekillenmesinin yolunu açmıştır. Türkiye, Hafter'ın barış çağrılarını yanıtsız bırakması üzerine 2020 yılından itibaren Ulusal Uzlaşma Hükümeti'ne askeri destek sağlamış ve Trablus'un Hafter tarafından ele geçirilmesinin geciktirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Crisis Group, 2020).

Türkiye'nin Libya'daki politikaları Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki stratejik çıkarlarını sınırlamak isteyen bölge devletlerinin etkisini azaltmaya yönelik bir girişim olarak görülmektedir. Yunanistan'ın Türkiye'yi enerji paylaşımının dışında bırakan faaliyetleri ve yetki alanını genişletme gayesi, Türkiye'nin Libya ile yaptığı Sınırlandırma Antlaşması tarafından ciddi bir darbeye uğramıştır. Ek olarak bölgede Trablus Hükümeti ile petrol arzı, Tobruk Hükümeti ile de mültecilerin Avrupa'ya girişinin engellenmesi üzerine anlaşmalar yapan Fransa, Türkiye'nin Libya'daki eylemlerini siyasi ve ekonomik çıkarlarına ters görmekte ve Yunanistan'ı askeri harcamalarını artırması yönünde cesaretlendirmektedir (Durul, 2020). Genel olarak, Türkiye'nin egemenlik haklarını korumaya alma girişimlerine karşı Doğu Akdeniz'de, bölge dışı devletlerin de dahil olduğu bir cephenin oluştuğu görülmektedir (Dağ ve Fırat, 2020). Yunanistan, GKRY, Mısır ve İsrail gibi kıyıdaş devletler, Sınırlandırma Antlaşması sonucunda Türkiye'nin ilan ettiği yetki alanlarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunurken, Doğu Akdeniz'de nüfuzunu güçlendirmeye çalışan Fransa ve Suudi Arabistan gibi bölge dışı devletler Türkiye'nin Libya'daki askeri varlığına şiddetle karşı çıkmakta ve çıkarlarına bir tehdit olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'nin 2020'de aktif bir dış politika izlediği olaylardan biri de Ermenistan ve Azerbaycan arasında meydana gelen 2020 Dağlık Karabağ Savaşı olmuştur. Dağlık Karabağ; Güney Kafkasya'da bulunan ve Azerbaycan ile Ermenistan arasında toprak paylaşım mücadelesine dayanan tartışmalı bölgelerden biridir (Aljaazera, 2014). Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin özerk bir parçası haline gelen ve resmi olarak Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun vadede çözülemeyen şiddetli çatışmalara neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. İlk olarak 1980lerin sonlarına doğru Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmayı talep eden bölgedeki Ermeniler, Sovyet Rusya'nın talebi reddetmesi ile isyan hareketlerine başlamış ve yaşananlar sonucunda Azerbaycan hükümeti bölgenin özerklik statüsünü kaldırmıştır. Ateşkesin ilan edildiği 1994 yılına kadar Azerbaycan topraklarının %20'lik kısmı işgal edilmiş, binlerce insan yerlerinden sürülmüştür (Özgenç, 2020). 1992'de İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün en kapsamlı sivil katliam olarak adlandırdığı, Azerbaycan hükümetinin verilerine göre 600'den fazla insanın yaşamını yitirdiği Hocalı Katliamı meydana gelmiş, silahlanan Ermeni birlikler Şuşa kenti ile birlikte, toplam yedi bölgeyi ve Laçın Koridorunu ele geçirerek Dağlık Karabağ ve Azerbaycan arasındaki bağlantıyı neredeyse yok etmiştir (Euro News, 2020). Yaşanan yoğun çatışmalar ve katliamlar sonucunda Dağlık Karabağ sorununun çözümü ve barışın sağlanması için, 1994'te Fransa, Rusya ve ABD'nin başkanlık yaptığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) önderliğinde Minsk Grubu oluşturulsa da uluslararası güçlerin arabuluculuk yaptığı müzakereler tam anlamıyla barışı sağlayamamıştır (BBC, 2020i).

Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Azerbaycan, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiş, bu bağlamda siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler kurma yönündeki girişimlerini

artırmıştır. Özellikle 1994'te, Haydar Aliyev'in Türkiye'ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmesinin ardından iki devlet arasında stratejik ortaklık düzeyine ulaşan ilişkilerin temeli atılmıştır. Üst düzey yetkililerin karşılıklı ziyaretleri sonucunda *iki devlet tek millet* söylemi pratiğe dökülmüş, 2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı kullanıma açılmıştır. Bununla birlikte Bakü-Tiflis-Erzincan, Bakü-Tiflis-Kars ve TANAP gibi ulaşım ve enerji alanlarında da iş birlikleri yapılmıştır. Azerbaycan Türkiye için önemli bir enerji ortağı haline gelirken, Türkiye ise Azerbaycan için Avrupa'ya doğalgaz ve enerji ihracatını sağlayan bir güzergâh olmuştur (Hasanoğlu vd., 2020). Azerbaycan, Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından askeri kapasitesini geliştirmenin toprak güvenliği için vazgeçilmez bir önem taşıdığı sonucuna varmıştır. Bu açıdan hızla silahlanma yoluna girmiş, askeri teçhizatlarının modernleştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Özellikle Türkiye ile yapılan askeri iş birlikleri, Azerbaycan'ın savunma ve teknik araçlarının temin edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 2010 yılında Bakü'de iki devlet arasında imzalanan *Stratejik Ortaklık ve Yardım Antlaşması* ile herhangi birinin toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi durumunda tüm askeri imkân ve kabiliyetlerin kullanılacağı ve karşılıklı yardımın sağlanacağı garanti edilmiştir (Kasapoğlu, 2017). Bu kapsamda iki devlet arasında savunma amaçlı hizmetlerin sağlanması, silahlı kuvvetler için uzmanların yetiştirilmesi ve lojistik desteğin sağlanması, ortak askeri tatbikatların geliştirilmesi gibi kararlar alınmıştır (Göksedef, 2020). Aynı yıl içerisinde yapılan Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi (YDSK) ile Azerbaycan ve Türkiye arasında askeri ve sivil personelin sosyal ve kültürel mübadelesi, diplomatik misyon ve teknik iş birliği gibi alanlarda ortak bildiri imzalanmıştır (Özer, 2016). İki devletin üst düzey yetkililerinin resmi ziyaretleri ile gerçekleştirilen toplantılarda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, iki ülke arasındaki dostluk, birlik ve beraberliğin

uzun zamandır sürdüğüne işaret ederek, dünyada Azerbaycan ve Türkiye kadar birbirine bağlı başka iki ülke olmadığını belirtmiştir (Bulur ve Polat, 2016).

Bu bağlamda 2020’de patlak veren Dağlık Karabağ Savaşı, iki ülke arasındaki askeri işbirliğini ve beraberliği bir kez daha gözler önüne sermiştir. Temmuz ayında Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki uluslararası sınırdaki çıkan çatışmalar Eylül itibari ile derin bir boyut kazanmış, Ermeni ordusu sivillere ve Azeri güçlere yönelik saldırılarda bulunmuştur (Aliyev, 2020). Yaşanan çatışmalar neticesinde Azerbaycan’ın Ermenistan’a karşı saldırı ile cevap vermesi, her iki devlete ve Dağlık Karabağ’a ait bölgelerde yoğun çarpışmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaş, bölgedeki Türkiye ve Rusya gibi güçlerin de etkin rolünü artırmıştır. Rusya’nın Ermenistan ile askeri alanda iş birliği bulunmaktadır ve Ermeni topraklarında iki üsse sahiptir (BBC, 2020j). Bu bağlamda, savaş boyunca Ermenistan’a gerekli askeri mühimmatlar sağlansa da Rusya, Ermenistan ile olan savunma ittifakının Dağlık Karabağ’da geçerli olmadığını belirterek Azerbaycan ile de yakın ilişkilerini sürdürmüştür (Troianovski ve Gall, 2020). Türkiye ise Dağlık Karabağ savaşı boyunca, Azerbaycan’a olan desteğini sürekli olarak dile getirmiş, askeri tatbikatlar ile Azerbaycan ordusunun güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Azerbaycan ve Ermenistan sınırında bulunan Tovuz şehrindeki çatışmaları stratejik bir tehdit olarak değerlendiren Türkiye, iki haftalık bir tatbikat için Türk jetleri ve askerlerini Azerbaycan’a göndermiştir (Gall, 2020b). İki devlet arasındaki askeri anlaşmalar geçen yıla oranla altı kat artmış, Türk yapımı silahlı drone ve F16 uçakları Gence gibi Ermeni saldırısına uğrayan Azerbaycan şehirlerinin korunmasında etkili olmuştur (Keddie, 2020). Kasım ayının başlarında, Azerbaycan’ın stratejik önemi büyük olan Şuşa kentinde

kontrolü eline alması ve Dağlık Karabağ'ın en büyük kenti Hankendi'ye erişimini artırması, 44 gün süren savaşın Azerbaycan lehine sonuçlanmasını sağlamıştır (Kramer, 2020a). 9 Kasım'da Rusya tarafından aracılık edilen ateşkes anlaşması ile Azerbaycan, ele geçirdiği önemli toprakları kontrol altında tutarken, Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerin önemli bir kısmını teslim etmesi kararlaştırılmıştır (Kramer, 2020b). Ek olarak anlaşma gereğince, Ermeni nüfusunu korumak ve iki devlet arasında barışı sağlamak adına Rusya'nın 2000 Rus askerini bölgede konuşlandırması kararı alınmıştır (Gabuev, 2020). İran'ın kuzeyinde askeri bir dayanak oluşturulması hususunda Rus askeri birliklerinin bölgedeki varlığının, Rusya için stratejik anlamda bir avantaj olduğu düşünülmektedir (Troianovski ve Gall, 2020).

Türkiye açısından bakıldığında, Dağlık Karabağ Savaşı'nı takiben Azerbaycan zaferini dış politikada önemli bir kazanım olarak görmek mümkündür. Türkiye, tüm askeri ve diplomatik olanaklarıyla Azerbaycan'ı uluslararası arenada kararlı bir şekilde desteklemiş, böylece bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunu artırmıştır. Özellikle Azerbaycan zaferinin bir sonucu olarak Nahcivan koridorunun açılması, Türkiye ve Azerbaycan'ın yüz yıl sonra ilk kez kara yoluyla birbirine bağlanmasının yolunu açmıştır. Nitekim Nahcivan koridorunun tekrar aktif hale getirilmesi, Türkiye ve Orta Asya devletleri arasındaki ulaşım engellerini de büyük oranda kaldıracaktır (İncekaya, 2020). Ek olarak, Azerbaycan'ın enerji güvenliğine büyük önem veren Türkiye için Ermenistan'ın bölgedeki işgalinin sona erdirilmesi, enerji naklinin herhangi bir engel olmadan işleyişini sağlayacaktır. Azerbaycan'dan büyük oranda enerji ve doğal gaz ithal eden Türkiye için bölgedeki ulaşım koridorlarının açılması Türkiye'nin lehine olacaktır (Keddie, 2020). Bakü-Tiflis-Kars ve Orta Asya ile Avrupa arasında taşımacılık alanında ön plana çıkan TRACECA

(Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru) gibi yapılanmaların istikrarı için ulaşım koridorlarının açık olması, Güney Kafkasya'da jeopolitik çıkarların korunması açısından önem taşımaktadır (Doğan, 2020).

2020 yılında Türk Dış Politikasının gündemine gelen bir diğer mesele ABD'nin CAATSA çerçevesinde Türkiye'ye yaptırım uygulama olasılığı olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde ABD'nin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak algıladığı devletlere karşı yaptırım kararı aldığı görülmüştür. Özellikle, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinin ardından akıllı yaptırım kararlarını uygulayan ABD'nin öne çıkan yaptırım modellerinden biri, ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası olarak adlandırılan CAATSA olmuştur. ABD Kongresi tarafından 2017'de onaylanan ve Devlet Başkanı Donald Trump'ın imzasıyla yürürlüğe giren CAATSA; Kuzey Kore, İran ve Rusya'ya yaptırımların önünü açmıştır (BBC, 2020k). Ulusal çıkarlarına karşı bir tehdit olarak gördüğü üç devlete de farklı gerekçelerle yaptırım uygulayan ABD'nin, CAATSA kapsamında savunma, enerji ve istihbarat gibi belirli sektörleri hedef aldığı görülmektedir. CAATSA'nın yaptırım kapsamına alınan ilgili devlettaki sektörler haricinde, tüzel kişi ve kurumları hedef alma yetkisi de bulunmaktadır. CAATSA çerçevesinde Rusya, ABD seçimlerine müdahale girişimleri, Kırım'da izlediği politikalar ve ilhakı nedeniyle ABD ulusal çıkarlarına tehdit oluşturduğu için yaptırıma tabi tutulmaktadır. Rusya'nın bahsi geçen sektörleri barındıran bazı firmalarına ABD tarafından uygulanan yaptırım kararı, bu firmalarla ticari ilişkiler içerisinde bulunan devletleri de etkileyebilmektedir (Aslan, 2019: 13). Bu bağlamda Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini tedarik etmek için Rusya ile anlaşma imzalaması CAATSA'nın uygulama alanlarıyla bağdaşmaktadır. Türkiye ile Rusya arasındaki teknoloji transferini ve ekonomik iş birliğini güçlendiren bu anlaşma hali

hazırda hava savunma sistemi olmayan Türkiye'yi, S-400 Füzelerine sahip olan tek NATO devleti yapmaktadır. Dünyada kullanımda olan en iyi hava savunma sistemlerinden biri olarak S-400, insanlı veya insansız her türlü hava aracının yanında balistik füzeleri de imha edebilen bir kapasiteye sahiptir (Tüfekçi, 2020: 222). Türkiye, askeri teçhizatlarını genişletmeyi ulusal güvenliği için önemli görmekte ve Rusya'nın ileri teknoloji silahlarıyla hava savunma sistemini geliştirmek istemektedir (BBC, 2019).

Türkiye ve Rusya arasında imzalanan ve tam anlamıyla 2019'da uygulamaya konulan S-400 Anlaşması, CAATSA'nın 231. Maddesinin yükümlülükleriyle çelişmektedir. İlgili maddeye göre Rusya ile savunma, enerji ve istihbarat sektörlerinde iş birliği yapan devletler de yaptırıma tabi tutulabilmektedir. Ek olarak Rusya'yla doğrudan olmasının haricinde adına çalışan tüzel kişilere de yaptırım uygulaması sağlanabilmektedir. ABD ve NATO, stratejik anlamda büyük bir öneme sahip olan Türkiye'nin, Rusya ile ortak güvenlik oluşturma çabalarını NATO'nun varlığına derin bir tehdit olarak görmektedir (Bayram ve Tüfekçi, 2018). Hali hazırda, ABD'den F-35 savaş uçağı satın alan Türkiye'nin Rusya ile teknoloji transferi, hem bu uçakların teknik sırlarının tehlikeye atılabileceği düşüncesi nedeniyle hem de ABD'nin savunma sanayisinin önemli bir alıcısı olan Türkiye'nin Rusya ile askeri ilişkilerini geliştirebileceği nedeniyle NATO tarafından hoşnut karşılanmaktadır. Bu nedenle ABD, CAATSA kapsamında Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı almış ve S-400 Anlaşması'nın geçerliliği devam ettiği sürece F-35 savaş uçaklarını teslim etmeyeceğini bildirmiştir (BBC, 2020m).

ABD Temsilciler Meclisi'nin oyçokluğu ile kabul ettiği, Türkiye'ye S-400 yaptırımlarını içeren tasarı, CAATSA kapsamında yer alan 12 yaptırımdan en azından beşinin

Türkiye'ye uygulanmasını talep etmektedir. Yaptırım uygulanan kişi ve kurumlara ihracat-ithalat bankası desteğinin kesilmesi, ABD ve uluslararası mali kuruluşlarından kredi verilmemesi, mali kurumlara ABD Merkez Bankası ile doğrudan alışveriş yapma izni verilmemesi, döviz üzerinden işlem yapılmasının yasaklanması, mal ve teknoloji ihracatı ruhsatı verilmemesi gibi yaptırımlar CAATSA'nın 231. maddesi çerçevesinde Türkiye'ye uygulanması öngörülen yaptırımlar olarak görülmektedir (BBC, 2020n). Yaptırım kapsamına alınan kişi ve kurumlara yönelik olarak ise Türkiye'nin Savunma Sanayi Başkanı ve üst düzey personeller olmak üzere toplam dört kişinin yaptırıma tabi tutulması kararlaştırılmıştır. İlgili kişilere ise vize kısıtlaması, ABD'deki mal varlıklarının dondurulması, ABD topraklarında gayrimenkul sahibi olmasının yasaklanması ve döviz üzerinden işlem yapılması gibi yaptırım uygulamaları getirilmiştir. Türkiye, ABD Kongresi tarafından alınan karara karşı çıkmış ve yaptırımların tek taraflı olduğunu belirterek kararın Türk - Amerikan ilişkilerinin tarihi derinliği ile bağdaşmadığını öne sürmüştür (BBC, 2020o).

CAATSA kapsamında alınan yaptırım kararlarının Türkiye'nin finansal geleceğini etkileyebileceği görünür bir gerçektir. Sınır güvenliğine yönelik hem Kuzey Irak'tan hem de Suriye'den tehdit algılayan Türkiye'nin askeri teçhizatlarını genişletme yönünde ABD'den istediği desteği tam anlamıyla alamamış olması, Rusya ile S-400 Anlaşması'nı imzalamasının önünü açan bir unsur olmuştur. S-400 Anlaşması sonucunda onay sürecine giren yaptırımların uzun vadede Türkiye için ekonomik aksaklıklar teşkil edeceği açıktır. Bununla birlikte ABD'nin Rusya'nın savunma ve enerji gibi sektörlerine uyguladığı yaptırımlar, enerji bağımlılığını azaltmak ve bu alanda kabiliyetlerini geliştirmek isteyen Türkiye'nin Rusya ile enerji iş birliklerini de olumsuz etkilemektedir. Bahsi geçen

CAATSA yaptırımını haricinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden de yaptırım kararına maruz kalabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Ekonomisinde Yaşanan Gelişmeler

2020 yılında Türkiye ekonomisi, dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (COVID-19) salgınının olumsuz etkisiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. İlk defa 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19, kısa bir süre sonra dünyanın her yerine yayılmıştır. Mart ayının sonlarına doğru Türkiye dahil dünya nüfusunun %25'ini etkisi altına alan salgın, dünyadaki çoğu devletin sınırlarını kapatmasına sebep olmuştur. Devletler ekonomilerinde oluşabilecek olası bir kalıcı tahribata karşı mali ve ekonomik tedbirler olsa da 1929'da yaşanan Büyük Buhran'dan bu yana en büyük ekonomik krizle karşılaştığı konusunda fikir birliği oluşmaktadır. İlk vakanın ortaya çıkmasının ardından Türkiye, ülke içindeki eğitim ve eğlence faaliyetlerini durdurmuş, salgının yayılmasının önüne geçmek için çalışma saatlerini azami ölçüde azaltma yoluna gitmiştir. Alınan erken ve etkin tedbirler sayesinde ülke sınırlarında COVID-19 salgınının hızlı yayılması engellenmiştir (Çetin, 2020: 344). Türkiye'de COVID-19'un etkileri mart ayının ortalarından itibaren görülmeye başlandığından ilk çeyrekte ekonominin büyüme oranlarına çok fazla etkisi olmamıştır. Fakat alınan tedbirler doğrultusunda ekonomik aktivite düzeyinin büyük oranda azalması, sanayi ve hizmet sektöründe üretimin düşmesine neden olmuş, iç ve dış ticarete gerilemeye yol açmıştır. Ekonomide yaşanan durgunluğu önlemek ve işsizlik oranının artışının önünü kesmek için Türkiye 100 milyar liralık Ekonomik İstikrar Kalkanı adlı destek paketini açıklamıştır. Hizmet sektöründeki işverenlerin vergi sorumluluklarını ve kredi borçlarını erteleme, üretime ara veren işyerlerinde çalışanlara gelir desteği sağlama, işsizlik ödeneğine hak

kazanamayan işçilere belirli miktarda para ödeme gibi önlemleri içeren paket, istihdam yaratmak adına etkili girişimlerden biri olmuştur (BBC, 2020p). Yine de vaka sayısındaki genel artış, üretim ve tüketim arasındaki uçurumun artmasına yönelik önlemlerin etkisini büyük oranda azaltmıştır. Salgının yayılma hızındaki yükseliş, ekonominin normalleşmesini engellemiş, uygulanan maliye ve para politikalarının etkinliğini azaltmıştır. Yapılan tahminlere göre Türkiye ekonomisinin 2020 yılını düşük ekonomik büyüme ile kapatacağı öngörülse de 2021'de yüzde 4,4 büyüyeceği düşünülmektedir. Ek olarak Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYH), 2020 yılında birinci çeyreğe oranla büyük bir daralma geçireceği ve sırasıyla yüzde 8,6 ve yüzde 5,3 daralma yaşayacağı tahmin edilmiştir (Adıgüzel, 2020: 195).

Türkiye'nin ekonomisine dair yaşanan bir diğer gelişme ise Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi olmuştur. Türkiye, hızla gelişen sanayisi nedeniyle enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır ve bu durum kendisini enerji bağımlılığını azaltma yolunda yeni alternatifler aramaya itmektedir. Özellikle 2020 yılında Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerine yönelik sondaj faaliyetlerinde bulunan Türkiye, sahada aktif bir şekilde rol almakta ve yaşanan uyuşmazlıklara rağmen bölgede etkin bir güç olarak ortaya çıkmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda enerji faaliyetlerini genişleten ve Doğu Akdeniz'in yanı sıra Karadeniz'e de araştırma gemilerini yollayan Türkiye, Ereğli açıklarında Tuna-1 bölgesinde doğalgaz arama çalışmalarını yürütmüştür. Sondaj faaliyetleri sonucunda bölgede yaklaşık 320 milyar metreküplük bir doğalgaz rezervinin keşfedildiğini duyuran Türkiye, 2023 yılından itibaren bulunan kaynağın kullanılmasının hedeflendiğini belirtmiştir (BBC, 2020r). Türkiye'nin Karadeniz'deki enerji keşfi, dışa bağımlılığı azaltmak ve enerji ihracatına adım atmak için önemli bir adım olarak görülmektedir.

Sonuç

2020 yılında Türkiye'nin hem bölge devletleriyle hem de küresel güçlerle yaşadığı anlaşmazlıklar Türk iç ve dış politikasının şekillenmesinde etkili bir rol oynamıştır. Bulunduğu bölgede sınırlarını garanti altına almak isteyen ve çıkarlarını koruma adına girişimlerde bulunan Türkiye, ilk olarak İdlib Saldırısı sonrasında YPG ve Esad rejimi güçlerine karşı yaptığı operasyonlarla kontrol mekanizmasını en üst seviyeye çıkarmıştır. Saldırının ardından bölgede Esad rejimini destekleyen Rusya ile olası bir çatışma riski büyük ölçüde engellenmeye çalışılmış ve ikili ilişkilerin olumsuz etkilenmemesi esas alınmıştır. Türkiye ayrıca Kuzey Irak'ta barınan ve polis karakollarına baskınlarda bulunan terör örgütü PKK'nın askeri teçhizatlanmasını etkisiz hale getirmek için Pençe Operasyonlarını başlatmış ve böylece sınırlarına yönelik olası bir saldırıyı durdurma amacı gütmüştür. Türkiye'nin sınırlarını koruma ve çıkarlarını maksimize etme doğrultusundaki faaliyetleri Doğu Akdeniz'de de kendini göstermiştir. Türkiye yetki alanları ve kıta sahanlığına yönelik faaliyetler doğrultusunda GKRY ve Yunanistan gibi bölge devletleri tarafından egemenlik ihlalleri yaşamıştır. Enerji kaynakları üzerinden kıyıdaş devletlerle rekabet eden Türkiye, Rum Yönetimi'nin kendi yetki alanlarındaki hukuk dışı sondaj faaliyetlerine karşı 2019'da Libya ile anlaşmaya vararak kendi münhasır ekonomik bölgesini oluşturmuştur. Yetki alanlarını sınırlandırma üzerine yaptığı anlaşma nedeniyle bölgedeki devletler tarafından yalnızlaştırılan ve uluslararası hukuka aykırı davrandığı öne sürülen Türkiye, bölgede çıkarı olan devletlerce de haksız bulunmuş ve AB'nin yaptırım uygulama olasılığına maruz kalmıştır.

Türkiye'nin 2020 yılında ABD ve Avrupa Birliği ile yaşadığı sorunlar, yaptırım konusunu gündeme getirmiş ve bu

yaptırımların ekonomide istikrarsızlık oluşturabileceği ihtimali ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye doğması muhtemel ekonomik problemlerin önüne geçmek için dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla politikalar takip etmiş ve Doğu Akdeniz'in ardından Karadeniz'de de sondaj faaliyetlerinde bulunmuştur. Bununla birlikte Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ zaferinin ardından açılması gündeme gelen Nahcivan Koridoru, Türkiye'nin enerji faaliyetleri ve Orta Asya devletleri ile iş birlikleri açısından önemli bir gelişme olarak görülmüştür.

Kaynakça

- Acer, Y. (2020). "Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye", *SETA*, 65, 13 – 26.
- Adıgüzel, M. (2020). "Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191 – 221.
- Ahmad, M. (2020). "Turkey Is Forcing the West to Look at Idlib", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2020/03/04/turkey-west-european-union-idlib-syria-greece-border-refugees-erdogan/> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Algür, B. (2020). "Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları", *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55 – 70.
- Alhas, A. M. ve Sevensan, S. (2020). "Türkiye Cumhurbaşkanı: Ayasofya herkese açık olacak", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/hagia-sophia-to-be-open-for-all-turkish-president/1906591> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Aliyev, J. (2020). "Turkey: Armenia must accept field realities in Karabakh", *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/world/turkey-armenia-must->

- accept-field-realities-in-karabakh/2091566 Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Aljazeera (2014). “Kafkasya’nın açık hesabı: Dağlık Karabağ”, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/kafkasyanin-acik-hesabi-daglik-karabag> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Aljazeera (2020). “World reacts to Turkey reconverting Hagia Sophia into a mosque”, <https://www.aljazeera.com/features/2020/7/11/world-reacts-to-turkey-reconverting-hagia-sophia-into-a-mosque> Erişim Tarihi 02 Ocak 2021.
- Aslan, M. (2019). “ABD’nin Yaptırım Programları Kapsamında CAATSA: Türkiye’nin Durumu”, *İran Araştırmaları Merkezi*, 3 – 22.
- Ayaz Avan, E. (2020). “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye’nin Politikası ve AB’nin Yaklaşımı”, *Avrasya Etüdüleri*, 58(2), 87 – 112.
- Başeren, S. H. (2020). “Mısır-Yunanistan anlaşması ve Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki uygulamaları”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/misir-yunanistan-anlasmasi-ve-turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-uygulamaları/1953584> Erişim Tarihi 08 Ocak 2021.
- Bayram, D. Ç. ve Tüfekçi, Ö. (2018). “Turkey’s Black Sea Vision and Its Dynamics”. *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt. 15, No. 57, ss. 1-16.
- BBC (2020a). “Syria war: Turkey intensifies Idlib onslaught after air strike”, <https://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-51697980> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020b). “Türkiye, İdlib’de bundan sonra ne yapacak?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51682350> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020c). “Syria war: Alarm after 33 Turkish soldiers killed in attack in Idlib”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51667717> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.

- BBC (2020d). “Syria war: Idlib ceasefire between Russia and Turkey begins”, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-51763926> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020e). “Pençe-Kartal Operasyonu: Milli Savunma Bakanlığı '81 hedef imha edildi' dedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53044428> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- BBC (2020f). “Ayasofya: Danıştay karar verdi, 24 Temmuz'da cami olarak ibadete açılıyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53349470> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- BBC (2020g). “Doğu Akdeniz: Türkiye, Yavuz sondaj gemisi için yeni NAVTEX ilan etti, AB 'Ankara gerilimi artırıyor' dedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53798371> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- BBC (2020h). “Libya'daki en önemli siyasi aktörler hangi ülkeler ve kim, ne istiyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50976809> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- BBC (2020i). “Armenia-Azerbaijan conflict: Azerbaijan president vows to fight on”, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54356334#:~:text=Azerbaijan's%20president%20has%20owed%20to,fierce%20fighting%20in%20the%20region.&text=Officially%20part%20of%20Azerbaijan%2C%20it,1988%2D1994%20over%20the%20territory>. Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- BBC (2020j). “Dağlık Karabağ neden önemli, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorun ne zaman ve nasıl başladı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54330024> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- BBC (2020k). “CAATSA: ABD'nin S-400 konusunda Türkiye'ye yaptırım uyarısının dayanağı olan yasa”,

- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-48365138>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020l). “S-400: ABD'nin karşı çıktığı, Ankara'nın 'kullanılacak' dediği füze savunma sistemi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239094>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020m). “ABD Kongresi, Türkiye'ye S-400 yaptırımı için harekete geçti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55184714> Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020n). “Türkiye'ye S-400 yaptırımlarını da içeren tasarı ABD Senatosu'ndan geçti”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55240691>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020o). “ABD'den Türkiye'ye S-400 yaptırımı: Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir yaptırım listesine alındı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55306743>
Erişim Tarihi 09 Ocak 2021.
- BBC (2020p). “Koronavirüs: Hangi ülkelerde ne tür ekonomik destek paketleri açıklandı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52828167>
Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- BBC (2020r). “Erdoğan: Karadeniz'de bulunan doğal gaz rezervi 405 milyar metreküpe yükseldi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54585247#:~:text=Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1%20R ecep%20Tayyip%20Erdo%C4%9Fan%2C%20Fatih,405%20milyar%20metrek%C3%BCpe%20y%C3%BCkseldi%C4%9Fini%20a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1>. Erişim Tarihi 05 Ocak 2021.
- Berberakis, S. (2020a). “Ayasofya'nın ibadete açılması Yunanistan'da nasıl bir travma yaratıyor?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53511163>
Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.

- Berberakis, S. (2020b). “Doğu Akdeniz: Türkiye Oruç Reis gemisini bölgeye gönderdi, Yunan ordusu teyakkuza geçti”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53723340> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Bulur M. ve Polat, S. (2016). “İlham Aliyev: Türkiye ne kadar güçlü olursa biz de o kadar güçlü olacağız”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ilham-aliyev-turkiye-ne-kadar-guclu-olursa-biz-de-o-kadar-guclu-olacagiz/537811> Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- Canlı, E. (2020). “Türkiye'nin desteği 2020 yılında Libya'nın kaderini değiştirdi”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486> Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Coşkun O. ve Butler, D. (2020). “Turkey shifts fight against Kurdish militants deeper into Iraq”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/instant-article/idUSKCN24N26F> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Crisis Group (2020). “Turkey Wades into Libya’s Troubled Waters”, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Çelikbaş, H. (2020). “Peñçe-Kaplan Operasyonu'nda PKK'ya ait silah ve mühimmat ele geçirildi” *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pence-kaplan-operasyonunda-terror-orgutu-pkkya-ait-muhimmat-ele-gecirildi/2069482> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Çetin, A. C. (2020). “Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye’de Genel Ekonomik Faaliyetlere ve Hisse Senedi Borsa Endeksine Etkisi”, *MAKÜ-Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 4(2), 341 – 362.

- Dağ, R. (2018). “The Spillover Effect of the Syrian Crisis on the Peace Process in Turkey”, *Journal of Asian and African Studies*, 53(8), 1251-1270.
- Dağ, R. ve Fırat, M. F. (2020). “Securitization and Desecuritization of Energy Resources: Insights from Alsace-Lorraine for Cyprus”, *JANUS. NET*, 11(2), 1-18.
- Dışişleri Bakanlığı (2020). “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy’un Yavuz Sondaj Gemimizin KKTC Ruhsat Sahalarındaki 3. Sondaj Faaliyetine İlişkin AB Tarafından Yapılan Açıklama Hakkındaki Soruya Cevabı”, http://www.mfa.gov.tr/sc_-4_-yavuz-sondaj-gemimizin-ucuncu-sondaj-faaliyetlerine-iliskin-sc.tr.mfa Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Doğan, G. (2020). “Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 2020, 22(2), s. 167 – 181.
- Durul, T. (2020). “5 soruda Doğu Akdeniz’de neler oluyor?”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-soruda-dogu-akdenizde-neler-oluyor/1973679> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Ercan, M. ve Kılınc, M. (2020). “Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı”, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 15 – 28.
- French Ministry for Europe and Foreign Affairs (2020). “Meeting of the Foreign Ministers of Egypt, France, Cyprus and Greece- Final Communiqué (Cairo, 8 January 2020)”, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/egypt/news/article/meeting-of-the-foreign-ministers-of-egypt-france-cyprus-and-greece-final> Erişim Tarihi 12 Ocak 2021.
- Gabuev, A. (2020). “Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict”, *BBC*,

- <https://www.bbc.com/news/world-europe-54903869>
Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Gall, C. (2020a). “Airstrike Hits Turkish Forces in Syria, Raising Fears of Escalation”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/02/27/world/middleeast/russia-turkey-syria-war-strikes.html#:~:text=ISTANBUL%20%E2%80%94%20The%20Turkish%20Army%20suffered,and%20Turkey%2C%20a%20NATO%20member>. Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Gall, C. (2020b). “Roots of War: When Armenia Talked Tough, Azerbaijan Took Action”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/10/27/world/europe/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh.html> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Göksedef, E. (2020). “Dağlık Karabağ: Türkiye, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini geliştirmesinde nasıl rol oynadı?”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54379105> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Güler, S. (2020). “Türkiye, Suriye'nin İdlib kentinde Bahar Kalkanı Harekatı'nı duyurdu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-announces-operation-spring-shield-in-idlib-syria/1750711> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Gündoğan, B. (2020). “CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu kurmaylarıyla İdlib konusunu ele aldı”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/chp-genel-baskani-kilicdaroglu-kurmaylariyla-idlib-konusunu-ele-aldi/1754627> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Harunoğulları, M. (2020). “Eastern Mediterranean energy basin: International conflict and competition on the region”, *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 455 – 481.

- Hasanoğlu, M., vd. (2020). “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan- Türkiye İlişkileri”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(3), s. 522 – 529.
- İncekaya, G. (2020). “Karabağ zaferi 2020 Türk dış politikasının en büyük kazanımı oldu”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/karabag-zaferi-2020-turk-dis-politikasinin-en-buyuk-kazanimi-oldu/2093171> Erişim Tarihi 08 Ocak 2021.
- İstikbal, D. ve Boyraz, H. M. (2019). “Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım”, *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3(5), 69 – 86.
- Kasapoğlu, C. (2017). “Türkiye-Azerbaycan: Savunma iş birliğinden askeri ittifaka”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-azerbaycan-savunma-is-birliginden-askeri-ittifaka/952323> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Keddie, P. (2020). “What’s Turkey’s role in the Nagorno-Karabakh conflict?”, *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/features/2020/10/30/whats-turkeys-role-in-the-nagorno-karabakh-conflict> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Köker, İ. ve Elden, N. (2020). “Ayasofya'da hangi mozaikler var, bu eserlerin tarihi önemi ne?”, *BBC*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ayasofyada-hangi-mozaikler-var-bu-eserlerin-tarihi-onemi-ne-1753629> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Kökyay, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (3), 2504 – 2528.
- Kramer, A. (2020a). “Facing Military Debacle, Armenia Accepts a Deal in Nagorno-Karabakh War”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/11/09/world/middleeast>

- t/armenia-settlement-nagorno-karabakh-azerbaijan.html
Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- Kramer, A. (2020b). "Armenia and Azerbaijan: What Sparked War and Will Peace Prevail?", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/article/armenian-azerbaijan-conflict.html> Erişim Tarihi 07 Ocak 2021.
- McKernan, B. (2020). "Dozens of Turkish soldiers killed in strike in Idlib in Syria", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/27/dozens-of-turkish-soldiers-killed-in-strike-in-idlib-in-syria-reports-say> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Meyer, H. ve Arkhipov, I. (2020). "Putin, Erdogan Agree to Idlib Cease-Fire After Hours of Syria Talks", *Bloomberg*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-05/putin-tells-erdogan-they-shouldn-t-ruin-relations-over-syria> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Özcan, E. (2020). "Suriye'de 2020'ye Bahar Kalkanı Harekâtı damgasını vurdu", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/suriyede-2020ye-bahar-kalkani-harekati-damgasini-vurdu/2092130> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Özer, S. (2020). "Bakan Akar: İdlib'de başlatılan Bahar Kalkanı Harekâtı başarıyla sürdürülmekte", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bahar-kalkani-harekati/bakan-akar-idlibde-baslatilan-bahar-kalkani-harekati-basariyla-surdurulmekte/1750603> Erişim Tarihi 26 Aralık 2020.
- Özer, K. (2016). "Aliyev Tarihi Zirve için Türkiye'de", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/aliyev-tarihi-zirve-icin-turkiyede---> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.
- Özgenç, T. (2020). "Dağlık Karabağ konusunda bilinmesi gerekenler: 6 soruda Dağlık Karabağ", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/daglik-karabag-konusunda-bilinmesi-gerekenler-6->

- soruda-daglik-karabag/1987993 Erişim Tarihi 06 Ocak 2021.
- Pınar, Ö. (2020). “Papa: Ayasofya'yı düşünüyorum ve büyük acı duyuyorum”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53381943> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Polat, D. Ş. (2020). “Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Harekâtının Amaçları ve Sonuçları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), s. 53 – 96.
- Reuters (2020). “Greece condemns Turkey's decision to convert Hagia Sophia into mosque”, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-museum-verdict-greece/greece-condemns-turkeys-decision-to-convert-hagia-sophia-into-mosque-idUSKBN24B2UF> Erişim Tarihi 01 Ocak 2021.
- Saçı, C. (2020). “Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti ve Türkiye”, *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 135 – 153.
- Sarıyüce I. ve Reynolds, E. (2020). “Turkey's Erdogan orders the conversion of Hagia Sophia back into a mosque”, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2020/07/10/europe/hagia-sophia-mosque-turkey-intl/index.html> Erişim Tarihi 03 Ocak 2021.
- Tokyay, M. (2020). “İdlib saldırısının ardından NATO '5. madde'yi işletir mi?”, *Euro News*, <https://tr.euronews.com/2020/02/28/idlib-saldirisi-ardindan-nato-5-madde-yi-isletir-mi-4-madde-suriye-abd-rusya-turkiye-asker> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Troianovski, A. and Gall, C. (2020). “In Nagorno-Karabakh Peace Deal, Putin Applied a Deft New Touch”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/12/01/world/europe/nagorno-karabakh-putin-armenia-azerbaijan.html> Erişim Tarihi 04 Ocak 2021.

- Tuna, F. (2020). “Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırma Dergisi*, 2(1), 74 – 87.
- Tüfekçi, Ö. (2017a). “İşbirliği ve Kriz İkileminde Türkiye-Rusya İlişkileri”, *AK Parti’nin 15 Yılı: Dış Politika*, Burhanettin Duran ve Kemal Inat, (eds.), Seta Yayınları: Ankara, ss. 135-154.
- Tüfekçi, Ö. (2017b). “Türkiye’nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2016”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*, Burhanettin Duran ve Kemal Inat, (eds.), Seta Yayınları: Ankara, ss. 375-396.
- Tüfekçi, Ö. (2020). “Turkey’s Relations with Russia, Central Asian and the Caucasus States”. *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 216-243.
- Tüfekçi, Ö. ve Birinci, E. (2020). “Russian Foreign Policy”. *Russia, Central Asia and the Caucasia*. Y. Sarı ve S. A. Avcu (ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 62-91.
- US Department of State (2020). “Attack on Turkish Soldiers in Idlib: Press Statement”, <https://www.state.gov/atta.ck-on-turkish-soldiers-in-idlib/>, Erişim Tarihi 29 Aralık 2020.
- Yaycı, C. (2012). “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilgi Strateji*, 4(6), 1 – 70.
- Zaman, A. (2020). “Turkey launches Operation Spring Shield against Syrian forces”, *Al-Monitor*, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/03/operation-spring-shield-clash-turkey-syrian-arab-army-idlib.html> Erişim Tarihi 27 Aralık 2020.
- Zontur, E. Ç. (2020). “Hagia Sophia a matter of Turkey’s sovereignty: Erdogan”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/politics/hagia-sophia-a->

[matter-of-turkeys-sovereignty-erdogan/1913812](#) Erişim
Tarihi 02 Ocak 2021.